

FREUD OG MENNESKETS SJÆL

En anmeldelse af

Freud og menneskets sjæl – et essay om at forstå psykoanalysen
Bruno Bettelheim.

På dansk ved Nina Lautrup-Larsen.

Introduktion ved Judy Gammelgaard.

Hans Reitzels forlag. Udkom august 1988. Pris 128 kr. 114 s.

Otto Pedersen

Efter at vi i kølvandet på den med ungdomsoprøret opdagede interesse for pædagogiske spørgsmål fik oversat Bruno Bettelheims *Samtaler med mødre* (1969) og *Kollektiv opdragelse* (1973) har han her i sit otium taget sig sammen til at skrive en noget anderledes bog, *Freud & Man's Soul* (1982), som nu også foreligger på dansk, om oversættelser og vores afhængighed af dem, ud fra et langt liv med psykoanalysen på to kontinenter, i to sprogmåder, to helt forskellige kulturer.

Født 1903 i Wien, uddannet til læge og psykoanalytiker her, kom han efter krigen til USA, hvor han grundlagde den såkaldte ortogeniske skole, en behandlingsinstitution under University of Chicago for tilpasningsvanskelige, i værste tilfælde autistiske børn. Han var denne skoles leder indtil 1972-73. (Man skal måske lige vide, at stedet har kapacitet til højst 40 børn, at den tilbudte terapi ikke er analytisk, men at børnene – med den nuværende leder Jacquelyn Sanders' ord (se L'Ane n° 24, 1986) – får opdraget deres ego.)

Med denne baggrund opdagede Bettelheim tidligt, når han diskuterede Freud med sin lærerstab, at forståelsen af psykoanalysen var en ganske anden i USA, end den han selv havde med hjemmefra, så at sige.

Bettelheims diskussion af Freud-oversættelsen til engelsk tager sit udgangspunkt i 24-bindsværket *The Standard Edition of the Psychological Works of Sigmund Freud*, (S.E.), udgivet af James Strachey 1953-74 – skønt der findes endnu tidligere, og værre siger han, oversættelser, der stadig læses. Til senere sammenligning med danske forhold kan det nævnes, at i 1920 forelå: *Three Contributions to the Theory of Sex* (Nervous and Mental Disease Pub. Co.); *The Interpretation of Dreams* (Macmillan); *The Psychopathology of Everyday Life* (Macmillan); *Wit and the Unconscious* (Moffat, Yard); *The Origin and Development of Psychoanalysis* (Clark University); *The History of the Psychoanalytic Movement* (Nervous and Mental Disease Pub. Co.); og *Introduction to Psychoanalysis* (Boni and Liveright) (Kilde: André Tridon: *Psychoanalysis and Behavior*. Alfred A. Knopf. New York, 1920).

Bettelheims argument er, at omplantningen af Freud til engelsk sprogform ikke er sket uden en forvrængning af psykoanalysen og af Freuds

ifølge Bettelheim dybest set humanistiske indstilling: "Skønt psykoanalysen udelukkende drejer sig om mennesker!" (s. 98). Ikke alene er der fejloversættelser, men de(t) ligner en tanke. I stedet for Freuds klassisk dannede, men ligefremme og højt priste tyske, der taler *om* personen, *til* personen, med et væld af emotionelle konnotationer, bliver psykoanalysen på engelsk fremstillet som et intellektuelt system, som kan gælde for de andre, men ikke for en selv, og forvandles derved fra introspektiv psykologi ("Introspektion er det, psykoanalysen går ud på", s. 31) til en adfærdspsykologi i overensstemmelse med den i USA dominerende behaviorismes "videnskabelige holdning". Valget af *ego*, *id* og *superego* til at stå for *Ich*, *Es* og *Über-Ich* er et sigende udtryk for det upersonlige og distancerende i S.E.oversættelsen; de taler til vort intellekt, ikke til vor følelse, ikke til hele vor sjæl og det, der udgør så stor en del af den, det dybe og ubevidste i mennesket, hvad de ifølge Bettelheim burde. *Id* sætter ikke nogen ting i gang; det er sagen.

Som for at løbe linen helt ud er i S.E. netop alle udsagn om *sjælen* og *det sjælelige* blevet til omtale af *the mind* og *the mental*, hvad der kan demonstreres i vid udstrækning. (Man kan dog i psykoanalysens første dage se en lignende tendens herhjemme, når Wilhelm Stekels bog *Was am Grund der Seele ruht ...* (1909) udgives under titlen *Nervøsitet. Hvad der hviler i Sjælens Dyb* (1913). Når henvisningerne til *sjælen* bliver til henvisninger til *the mind*, *sindet*, har det vel noget at gøre med, at lægerne, f.eks. den der skriver forord til denne bog af Stekel, oprindeligt betragtede Freud som neurolog, "nervelæge"; den tidligere nævnte bog af Tridon viser, at det samme gjaldt de akademiske psykologer: passer man Freud ind i studiet af enheden af krop og sind ud fra et fysiologisk synspunkt, i et "kemi-og-følelser"-koncept, fører dette i retning af *sindet*, ikke i retning af *sjælen*.) De danske Freudoversættelser går fri for dette kritikpunkt.

Men dette gælder ikke, hvad angår *ego*, *id* og *superego*. Som Bettelheim (se s. 61) kan vi se på den 31. af de *Nye forelæsninger til indføring i psykoanalysen* i Mogens Boisens oversættelse fra 1958. Bettelheim anklager S.E.udgiveren for at nære et – ubevidst, det skal en psykoanalytiker jo sige – ønske om at gøre psykoanalysen til et medicinsk speciale; det kan man ikke bruge mod Boisen. "*Die Zerlegung der psychischen Persönlichkeit*" bliver i S.E. til "*The Anatomy of the Mental Personality*"; hvilket enhver kan se på smigre enhver læge. Boisen har valgt "31. Dissociering af de psykiske personligheder" til indholdsfortegnelsen, men skiftet til "Den psykiske personligheds bestanddele" i selve kapitlets overskrift, hvad der må siges at være tegn på en vis frihed og desuden viser oversætterens forkærlighed for fremmedord. Men det værste er nok, at Boisen tillod sig at tilføje *ego* ("den populære psykologis ego eller jeg", s. 49), ja endog et "*over-ego*" ("over-jeg'et" eller "over-ego'et", s. 51), hvor Freud blot skriver *Ich* hhv. "*Über-Ich*". Som om oversættelsen skulle understøttes af denne slet skjulte henvisning til S.E.

Et andet af Bettelheims eksempler er *cathexis*, et af Strachey opfundet ord for *Besetzung*, som i 23. forelæsning også har givet vor oversætter

dobbeltarbejde. Hvor Freud skriver "*Gegenbesetzung*", står der i den danske oversættelse *antikatexis* ("*kontrabesættelse*"), og hvor han umiddelbart derefter skriver *Besetzung* bliver dette til "*besættelse*" (*katexis*) (*Forelæsninger til indføring i psykoanalysen*, s. 289-90) – læg mærke til, hvor anførselstegnene sættes!

På et andet punkt sørger oversætteren i denne oversættelse ligeledes for, at vi danske læsere ikke holdes ude fra det gode, internationale selskab: "*die versagte Befriedigung*" oversættes (s. 293) frejdigt til *frustration* – dette begreb, som Lacan siger, Freud aldrig har anvendt – som *die Versagung* i almindelighed også bliver til (f.eks. s. 243, 278-79), et sted endda til *ikke-opfyldelsen (frustrationen)* (s. 279), mens det dog kun betyder, at noget er glippet, har svigtet, sat ud.

Som Bettelheim selv anfører, er der andre, bl.a. Edoardo Weiss, Ernest Jones og Max Schur, der før ham sporadisk har kritiseret Freud-oversættelserne, ligesom han har haft en forgænger, Brull, der specielt har fremdraget forvanskningen af henvisningen til menneskets sjæl. Bettelheim kan naturligvis ikke komme omkring alle forkerte eller tendentiøse oversættelser i S.E., han koncentrerer sig da også mest om enkelte centrale begreber og titler på Freuds artikler og bøger – og man kan kun give ham ret. Der, hvor jeg alligevel siger fra, er på selve Bettelheims hovedpunkt, menneskets sjæl, dvs. hans underbygning af sin kritik med sin egen psykoanalyseforståelse.

Når Bettelheim siger, at "ved at fremkalde billedet af sjælen med alle de associationer, det vækker, fremhæver Freud vor fælles menneskelighed" (s. 77), synes han for det første at glemme almindelig kulturel relativisme. For det andet er opstillingen af det intellektuelle, vor forstand over for det emotionelle, vort fantasi- og drømmeliv – selv hvis man tager hensyn til det modificerende udsagn, at "for Freud er sjælen sæde for både intellekt og lidenskaber, og vi forbliver stort set ubevidste om sjælen" (s. 82) – alt for enkel. Jeg er derfor uenig med Bettelheim, når han siger: "Psykoanalysens mål er naturligvis at integrere det emotionelle liv i det intellektuelle" (s. 77). Psykologi er selvfølgelig meget godt, men det er noget andet end psykoanalyse. Konsekvensen af Bettelheims synspunkt bliver klar i de sider, han har helliget Ødipus-komplekset (s. 32-41). I øvrigt en udgave af Ødipus-komplekset, som Ole Andkjær Olsen ikke har med i sin bog om samme, så det vil jeg gå lidt mere udførligt ind på.

Bettelheim skriver samtidig om både Ødipus-myten og Sofokles' tragedie for at bøde på amerikanernes mangel på klassisk dannelse, men ret så psykologiserende: man sætter følelse for og følelse bag, og kommer frem til "den psykoanalytiske opdagelse, at barnets ødipale ønsker og angsttilstande har deres modstykke i forældrenes følelser overfor barnet" (s. 39)! "Hvis vores far virkelig har prøvet på at dræbe os, da vi var små", bliver fortrængningen af de morderiske impulser meningsløs, og vi har ingen grund til skyldfølelse; "hvis vores mor faktisk har vendt sig mod os ..." (s. 34), er vores ønske om at elske hende, besidde hende – thi det er sådan man hævner sig på kvinder – og skyldfølelsen herover ligeledes uden mening. Ødipus burde

altså ikke have noget Ødipus-kompleks (hvad mytens og Sofokles' figur selvfølgelig heller ikke har)! Men hvordan får et barn i det 20. århundredes vesterlandske samfund et?

Er forældrenes forhold til barnet negativt, kan barnets forhold til dem også være det, det er da meget muligt, samtidig med at barnet (ifølge Bettelheim) er skyldfri; er forældrenes forhold til barnet positivt ..., ja, så må Bettelheim finde på den udvej at postulere deres ambivalens (s. 40) for at få noget Ødipus-kompleks ud af det. Det er givetvis rigtigt, at pointen i Sofokles' stykke er "Kend dig selv!", men det betyder ikke kendskabet til vore inderste følelser (s. 35), sandheden om os selv (s. 41), som Bettelheim mener, derimod stiller det spørgsmålet: Hvem er din fader? hvem er du i familie med?

"Psykoanalysens ledende princip er, at det at kende sig selv også kræver, at man kender sit ubevidste ..." (s. 35), gør man det, kan man nemlig ifølge Bettelheim "kontrollere" det. Vi vil derfor ikke lade os drive af vort ubevidste; føler vi os "blokeret af en eller anden faderfigur" (ibid.), vil vi, siger Bettelheim – der tilsyneladende aldrig har hørt om fornægtelsen! – ikke lange ud efter ham i ukontrolleret vrede og frustration. Det kunne jo være den rigtige! Skulle nogen stille sig an som vores moder (jvf. sfinksen), kan vi "konfrontere de mørke kræfter med vore rationelle evner" (s. 37)! Bliver man med andre ord klar over sine ødipale ønsker, er det ensbetydende med at "rense sig selv for dem", så de "skadelige konsekvenser af disse følelser (svinder)" – "den bedste beskyttelse mod en ødipal katastrofe" (s. 36). Bettelheims version af sjælens frelse! – Først skal man have følelserne med, så skal de kontrolleres og besejres!

Bettelheims bog er en fin anledning til at kaste et blik på de danske Freud-oversættelser. Den første oversættelse af Freud til dansk blev lavet af Otto Gelsted i 1920. Under titlen *Det ubevidste* samledes efter samråd med Freud *Om psykoanalyse* (1910a) og *Om drømmen* (1901a). Det er udmærket oversætterarbejde, og den pågældende oversættelse er da også blevet genudgivet som billigbog i 60'erne (og senest optrykt i 1984). En enkelt ting om psykoanalysens reception i Danmark kunne jeg have lyst til at bemærke. På trods af Freuds forbilligligt klare skelnen i disse forelæsninger fra det amerikanske Clark University mellem psykoanalyse og psykiatri, hyldes Freud, f.eks. af sin danske oversætter senere som "den verdensberømte psykiatriske videnskabsmand" (Otto Gelsted: "Sjælelærens Darwin", *Ekstrabladet* 4. maj 1926)! (men i USA holdt man jo også fast ved, at det skulle være forbeholdt læger at blive analytikere).

Næste Freud-oversættelse i Danmark er Jørgen Neergaards af *Tre Afhandlinger om Sexualteori* (1934), med et kort forord af Wilhelm Reich, hvori denne fremhæver psykoanalysen som "naturvidenskabelig teori". Som Gelsteds er den skrevet i et ligefremt dansk, omend stedvis med lidt for germansk syntaks, og så må man nok sige, at der tages lidt løst på, om ord optræder i ental eller flertal. Jeg vender tilbage til den om lidt.

I 1958 har Mogens Boisen oversat *Forelæsninger til indføring i psykoanalysen*, der i 1959 efterfulgtes af *Nye forelæsninger om psykoanalysen, Tre afhandlinger om seksualteorien* og *Bidrag til kærlighedslivets psykologi* samlet i ét bind. Samme år *Hverdagslivets psykopatologi*. 1960 *Drømmetydning*. 1961 *Totem og tabu, En illusions fremtid* og *En djævleneurose ...* ligeledes samlet i ét bind. De fleste er siden genudgivet i mere eller mindre revideret form. Alene ved det respektindgydende omfang kan man se, at disse oversættelser har haft deres betydning; hvad kvaliteten angår, har jeg kort været inde på den. Generelt bærer de præg af at være oversat "fra bladet". Til opfølgning af receptionshistorien: en læge ved statshospitalet i Risskov, Knud Mosegaard, skriver et forord til *Forelæsninger...*, hvor psykoanalysen igen omklamres af psykiatrien.

Hørende til samme periode har vi på dansk endvidere *Kulturens byrde* ved Conrad Raun (1965), og *Manden Moses og læren om én Gud* ved Morten Bredsdorff (1969).

Endelig har vi nu en fjerdegenerations Freud-oversættelser under redaktion af Ole Andkjær Olsen og Simo Køppe: *Metapsykologi I-II* (1975-76 (1983)), indtil videre tre sygehistorier *Lille Hans* (1983), *Dora* (1984) og *Ulvemanden* (1984), og bindet *Afhandlinger om seksualteori* (1985). Her indføres en ensartet terminologi i et moderne sprog. I denne periode kom også *Udkast til en videnskabelig psykologi* (1980) ved Åge Haugland og hans studerende.

Nu er det ikke min hensigt at vurdere specielt disse sidste oversættelser her, men jeg synes, det kunne være interessant til afslutning at anvende Bettelheims 'metode' til en lille sammenligning af de tre udgaver af *Tre afhandlinger om seksualteori* (Neergaard = N; Boisen = B; Andkjær Olsen og Køppe = AO/K). Helt tilfældigt har jeg valgt begyndelsen af den første afhandling. Overskriften: *Die sexuellen Abirrungen* og den første underopdeling: *Abweichungen in bezug auf das Sexualobjekt*. De to næsten ensbetydende ord oversættes således: N: fejludviklinger-afvigelse; B: abnormiteter-afvigelse; AO/K: afvigelse-afvigelse. Hermed er de så hver især karakteriseret. Som man kan se, gælder det nu om ikke at afvige, som man gjorde i de tidligere oversættelser!

Et andet eksempel. Et stykke inde i samme afhandling finder vi marginnoten *Betasten und Beschauen* med tilliggende (bortset fra at marginnoter i B er overskrifter). Den hedder: N: Beføling og beskuelse; B: Beføling og betragtning; AO/K: Beføling og beskuelse. *Schaulust* – det af Bettelheim så udskældte "*scopophilia*" fra S.E. – og *Schautrieb* hedder: N: skuelyst-skuedrift; B. betragtningslyst-betragtningsdrift; AO/K: synslyst-synsdrift. At (be-)skue/et skue er blevet moderniseret til at se/et syn (på trods af at synskven hedder *das Sehvermögen*, synssansen *das Sehen*), givetvis fordi "skue" er alt for højtideligt i dag, ja altmodisch; men er der ikke gået en betydning tabt? Se/syn er udelukkende knyttet til øjet, forlader ikke dette, (be-)skue mere til tingen, som den tilhørende drift smyger sig om, "beføler"? ... Oversættelse er som andre nødvendige ting anstrengende.